

OTA PAVEL VE ŠVÉDSKÝCH SOUVISLOSTECH

EVA-KERSTI ALMERUDOVÁ

V tomto referátu se zabývám švédskou recepcí Oty Pavla. Nejprve stručně představím spisovatele a žurnalistu, který se narodil roku 1930 v Praze. Jeho původní jméno bylo Otto Popper.

Popperova žurnalistická doba začala, když byl v roce 1949 přijat do Československého rozhlasu, kde byl potom zaměstnán až do roku 1956. V tomto roce změnil příjmení na Pavel a začal pracovat jako sportovní reportér v časopise Stadion. Tam však skončil už po roce a přestoupil do časopisu Československý voják, kde zůstal až do roku 1966, kdy mu byl přidělen invalidní důchod. Zemřel v březnu 1973 a nechal po sobě množství kvalitních reportáží, ze kterých stihl připravit několik knížek. Je však především znám svými dvěma vzpomínkovými knížkami *Smrt krásných srnců* a *Jak jsem potkal ryby*.

Když jsem začala pátrat po švédském tištěném materiálu o Pavlovi, našla jsem v nejnovější encyklopedii heslo: "Pavel, Ota, vl. jm. Otto Popper, 1930-1973, český spisovatel, sportovní žurnalista. P. je především znám pro autobiografické poetické povídky z dětství o optimistickém otci a idyllické přírodě rodného kraje. Všechno je líčeno s humorem a optimismem, ale je zatemněno hrůzami nacistické okupace, například ve *Smrti krásných srnců*."¹

O Otovi Pavlovi jsem nic jiného ve švédských slovnících nenašla a *Smrt krásných srnců* je dosud jediná jeho knížka, která je přeložena do švédštiny – byla vydána ve Švédsku až v roce 1975 a je přeložena podle druhého českého vydání. Na obálce je napsáno: "Ota Pavel, dosud ve Švédsku neznámý, je jedinečný spisovatel nejvyšší ryzosti. Jeho jemná ironie a absolutní odmítnutí senzací dodávají jeho něžným kresbám rodičů a času beznadějně minulému značně vyhraněný profil – ale také krutostem války, které on, jako všichni jiní Židé, musel vytrpět. Je tu hořkost, ale je ztlumena jemným, tichým šibeničním humorem. Ota Pavel je jedním z velkých vypravěčů poválečné doby." Toto napsalo nakladatelství Bra Böcker o Otovi Pavlovi. Ale píše také o jeho tatínkovi, a to mimo jiné: "Tyto povídky o osudech židovské rodiny v Praze od třicátých do padesátých let obsahují kruté údobí, ale především tvoří portrét nesrovnatelného otce, 'malého muže', který

¹ *Nationalencyklopedin* 15, Högans 1994.

s odvahou a nezdolnou náladou až do konce odolává neštěstí a excesům násilí. Je to naprosto neodolatelný všední hrdina."²

Musíme samozřejmě brát ohled na to, že nakladatelství chce vždy dělat reklamu svým knížkám, ale to, co uvedlo na přebalu knihy *Smrt krásných srnců*, odpovídá velmi dobře tomu, co potom napsali švédští kritici. Dívala jsem se na pět recenzí, všechny byly z roku 1976. První napsal Bengt Lundberg pro *Östgöta Correspondenten* a její švédský titul je *Paschaser från Prag* (Povídáčky z Prahy).³ Lundberg píše mezi jiným, že Pavlova knížka má zřejmě autobiografické pozadí a že Pavel ví, jak vložit do svých vzpomínek bohatý humor a ironické důrazy, které však neskryjí hořké a tragické momenty v prožitcích Pavlovy rodiny. Dále kritik popisuje děj a přitom mezi jiným zdůrazňuje fakt, že Pavel jenom naznačuje ty obtíže, které jeho tatínek měl během německé okupace, a že právě díky tomuto se podaří Pavlovi zobrazit tatínka jako pozdní civilní protějšek dobrého vojáka Švejka. A přesto, že je toto líčení občas velmi komické, vyjádří podle Lundberga Pavel portrétem svého tatínka zároveň obdiv i velikou něžnost k němu.

Druhou recenzi napsal Per Helge pro *Arbetarbladet*.⁴ Helge míní, že *Smrt krásných srnců* je paměťhodná knížka, což je také titul recenze, a že je napsána přesným a trochu melancholickým jazykem. Vyprávěcí tón je podle Helgeho zmírněn. I tento kritik se ovšem zabývá tatínkem a podle něho dostane čtenář zdrženlivě fraškovitý a s humorem zkreslený obraz tatínkových dobrodružství, ve kterých vystupuje jako prodavač, rybář, dočasný povýšenec nebo jako něžný domácí pán a hlava rodiny. Dále popisuje Helge tatínka jako malého muže, ale velikého člověka, který je vylíčen s velkou láskou a který má tu vzácnou vlastnost, že může odejít z každé porážky trochu jako vítěz.

Další recenzi s titulem *Podivuhodný tatínek* publikoval Johan Falck v *Helsingborgs Dagblad*.⁵ Úvodem konstatuje, jak je krásné, že i nadále je na světě místo pro klidný humor, jemnou ironii a melancholický skepticismus židovského ražení. Jako v předchozích recenzích jedná se i tady především o tatínka a Falck ho popisuje takto: "... klidný a výbušný, posmutnělý a optimistický, plachý a nezdolný Leo Popper". Závěrem recenze uvádí, že Pavlova knížka je "perlička v české vyprávěcí tradici".

² O. Pavel: *De vackra rådjurens död*, Höganas 1975.

³ *Östgöta Correspondenten* 12. 2. 1976.

⁴ *Arbetarbladet* 29. 3. 1976.

⁵ *Helsingborgs Dagblad* 13. 9. 1976.

Jako předposlední v této souvislosti vystupuje žena. Recenze Kristiny Eliassonové vyšla v novinách *Arbetet*⁶ s titulem *Tatínek oslavován*. Eliassonová tvrdila, že hlavní osoba, tudíž tatínek, je průměrný člověk, sukničkář, nikdo – a tedy umělec života. Je také vybaven množstvím dobré nálady a nepřipouští, aby ho zničily životní obtíže, včetně skeptické manželky, které se bojí víc než Hitlera. Recenzentce se knížka moc líbila s výjimkou popisu maminky. Maminka se zdá Kristině Eliassonové jako příliš šablonovitě vylíčená kyselá domácí puška.

Poslední recenzi s názvem *Výpravěč světové úrovně* napsal Ivan Faludi, původem Maďar, pro *Uppsala Nya Tidning*.⁷ Jediný Faludi zařadil Pavla do širší literární souvislosti a uvedl Čapka, Haška, Klímenta i Klímu. Dodal, že švédský milovník knih se může teď těšit na nového spisovatele z česko-židovského prostředí a nepřipomíná ani Čapka, ani Haška, ale svým suchým humorem by se měl nejspíše srovnávat s ruským spisovatelem Šolomem Alejchemem, který píše v jazyce jidiš. Faludi také mínil, že Pavel bez sebemenší sentimentality sebeironicky vypráví svůj příběh a že jeho perfektní popis postav i plynulý styl mu bude poskytovat vysoké ohodnocení u soudobých satiriků.

Všem kritikům se knížka líbila, všichni se zaobírali tatínkem a tři z nich se také zmínili o ilustracích. Knihu *Smrt krásných srnců* ilustroval Martin Lamm a nakreslil tatínka jako tlustého, ba kulatého, usmívajícího se malého muže a skoro všichni kritici mýnili, že takový obraz odpovídá představě, kterou si o tatínkovi udělali. Je to asi tak, že Lammovy ilustrace odpovídají švédské představě o židovském obchodním cestujícím.

Ale knížka *Smrt krásných srnců* nebyla představována jenom v novinách. V rozhlasovém pořadu *Min sommarläsning* (Moje letní čtení) doporučil švédský spisovatel Klas Östergren právě knížku *Smrt krásných srnců* 24. června 1985. Mimořádně dokonce i představení pořadu bylo zajímavé, protože hlasatel uvedl, že "Klas Östergren s láskou a vřelostí" vypráví o knížce *Smrt krásných srnců*. Klas Östergren vůbec předkládá velmi zajímavé názory na Otou Pavla a je to také až dosud jediný Švéd, který se zabývá Otou Pavlem tak důkladně, a právě proto se tady zabývám tady Klasem Östergrenem. Pořad trval asi pětadvacet minut a úvodem Östergren řekl, že toto není těžká knížka, je to jednoduchý a jasný příběh, a právě proto se mu o ní těžko povídá. Potom vyprávěl o tom, co je napsáno na obálce knížky. Umístil Pavla do širších souvislostí a řekl, že ve světle toho, co víme o tom, jaké bylo být Židem ve střední Evropě během třicátých let, je osud Oty Pavla svým děsivým způsobem typický. Obsahuje všechny in-

⁶ *Arbetet* 14. 11. 1976.

⁷ *Uppsala Nya Tidning* 18. 11. 1976.

gredience. Přežít jako český Žid bylo samo o sobě výzvou, ale přežít jako český židovský spisovatel, to bylo jedním z největších hrdinství našeho století. Dále se Östergren domnívá, že velká část české literatury pojednává právě o umění přežítí, a to na všech úrovních, ale možná především duševní. Literárním pomníkem této strategii přežití je dobrý voják Švejk, pokračuje Östergren. Jiným pro Pavla charakteristickým rysem je podle Östergrena šibeniční humor, který rádi pěstují lidé, kterým je opravdu špatně. Hlavní ingrediencí takového humoru je také sebeironie. Podle Östergrena patří tento humor k českému národnímu charakteru, pokud se dá o něčem takovém mluvit. A všechno dobré, co charakterizuje českou literaturu, je nějakým způsobem reprezentováno právě ve *Smrti krásných srdců* Oty Pavla. Jako dříve zmínění kritici zabýval se spisovatel Östergren tatínkem. Mezi jiným řekl, že tento portrét otce se vši svou láskou by měl dostat místo mezi klasiky. Pan Popper je jedním z těch bezvýznamných hrdinů, jejichž významnost vystoupí až v těsné blízkosti. A když potom Östergren vyprávěl, jak Popperovi žili u Prošků, provedl velmi zajímavé, nikoliv však literární srovnání s jedním švédským spisovatelem. Řekl totiž, že u Prošků se zabývají rybolovem, který ve švédském vyprávěcím umění má protějšek jenom u spisovatele Fritiofa Nilssona Piratena v jeho *Bombi Bittovi*. Östergren také míní, že knížka *Smrt krásných srdců* je velmi zábavná, ale že je zábavná správným způsobem, způsobem, který učiní dojem na čtenáře. Tónina je samozřejmě moll a Pavlův humor spočívá v lítosti a občas v děsivém zoufalství. Pavlův styl je, pokračoval Östergren, klinicky očištěný od sentimentality. Pavel vypráví jednoduše a jasně, skromně, způsobem jinak vyhrazeným letitým mistrům. Östergren také konstatoval, že v tom hluku hlasů, které se pokoušejí vzájemně se přehlušit svým svědectvím o bidě našeho času, je Pavlovo vyprávění tichým šeptáním, které právě proto budí absolutní pozornost. Östergren také řekl, že pokud existuje možnost získat nějakou jasnou esenci z Pavlovy knížky, tak je to krev jeho vlastního srdce. To, co popisuje, je totiž jakási lidskost a důstojnost, která přežije a prožije všechna pokoření možná právě díky suverénní sebeironii, kterou pan Popper rozvíjí během celého svého marného psiho života a které také učil svého syna.

Švédská znalost Oty Pavla však nepochází jenom z knížek. 31. května 1981 byl v televizi uveden barevný film *Zlatý úhoři* podle stejnojmenné povídky, který režíroval Karel Kachyňa. Švédský titul zněl *Den gyllene fångsten* (Zlatý úlovek). Švédská televize představila film takto: "Desetiletý chlapec sní o tom, jak chytá zlaté úhoře, kteří jsou opředeni legendami a o kterých si dospělí tak často povídají. Dostává se stále více do světa snů a současně se blíží válka." Televizní hlasatel zato představil film takto: "Nyní bude řeč o zdravých vodách a rybolovech" a pokračoval, že je to sugestivní a poetický film z okupované země během 2. světové války, film o chlapeckém snu. Zajímavé je, že televize i hlasatel představili film titulem

Zlatý úlovek, zatímco na začátku filmu se ukázalo, že překladatelka Monica Scheerová přeložila titul správně *Zlatí úhoři*.

Skoro přesně o devět let později uvedli v televizi jiný Kachyňův film, a to právě *Smrt krásných srnců*. Film byl součástí celovečerního televizního pořadu z Prahy. Švédský filmový televizní titul byl *Råbokarnas död* (*Smrt srnců*). V televizním pořadu hovořili o tom, že jde o film, který pojednává o veselém obchodním zástupci na konci třicátých let, který miluje rybolov, a tvrdili také, že Leo Popper přemlouvá sedláky, aby si koupili výrobky od Elektroluxu a přitom na svých cestách svádí ženy. Když potom nacisté vpochoďují do Čech, začíná tvrdá skutečnost – Leo je Žid. O tomto filmu se hovořilo již dříve, a to ve švédském rozhlasovém pořadu Kulturnytt (Kulturní noviny) 5. února 1988. Šlo o zprávu z Göteborgského filmového festivalu a reportér řekl, že se těší na český celovečerní film *Smrt krásných srnců*, který se bude promítat příštího dne. Dále pokračoval tím, že jde o zfilmování Pavlova stejnojmenné knihy, a pokud film knize odpovídá, má jít o velmi dojemnou povídku o kulatém a odvážném prodávaci vysavačů, který se dokonce odváží tropit si posměch z nacistů.

Ten film by však mohl být vlastně úplně jiný. Podle Pavlova nejstaršího bratra Huga napsal Ota Pavel scénář k filmu sám, ale v době, kdy ho Kachyňa potřeboval, byl tento scénář ve Švédsku, protože Švédové chtěli *Smrt krásných srnců* natočit. Potom to neudělali a Kachyňa točil podle vlastního scénáře.

Takový je tedy ve Švédsku dostupný materiál o Pavlovi. Ale je to jenom malá část všeho, co za svůj život vytvořil. Nebylo by možné překládat víc Pavlových knížek? Nebylo by možné zvýšit zájem o Otu Pavla ve Švédsku? Já myslím, že ano. Velmi často dostávám otázku o své práci. Když řeknu, že pracuji na doktorátu o Pavlovi, chtějí o něm vědět více. Většina se zajímá o jeho další literární činnost kromě knížky *Smrt krásných srnců*. V tom případě jim ráda vyhovím a nejraději cituji z těch sportovních reportáží, které ještě nebyly knižně publikovány. Pavel stylizuje totiž už ve své rané práci své vyprávění tak, že čtenář má dojem, že je posluchačem, který má rozhovor se spisovatelem. Tento způsob psaní zprostředkuje pocit důvěrného styku mezi čtenářem a spisovatelem a čtenář vnímá spisovatele jako lidového pohádkáře.

V časopise Stadion například Pavel uveřejnil reportáž s titulem *Volá Gröbovka*. Cituji úvodem jeho slova: "Haló, tady Gröbovka. Co to je? Přece vila uprostřed Havlíčkových sadů, kterou dal postavit v novorenesančním slohu v minulém století Mořic Gröbe. Teď už jsem několik let Domem pionýrů Julia Fučíka, věčně plná dětí."⁸

⁸ *Stadion* 1956, č. 22.

A *Závod statečných*, říční reportáž, kterou Pavel napsal pro časopis *Československý voják*, má tento zvláštní úvod: "Jsem řeka, prostá řeka, nic víc. Milióny kamenů, písčité břehy, kolonie olšin a vrb, to je mé tělo. Voda, to je má krev. Chladná a stále proudící. Kdyby ji někdo vyrval korytu, zemřela bych, tak jako zmírá tělo bez krve."⁹ Ota Pavel ve svém vyprávění zpravidla používá první osobu čísla jednotného. Ztotožňuje se s řekou, domem pionýrů nebo se sportovcem. Nejenom to je však pro Pavla specifické. V jeho díle se především objevuje přírodní lyrika. Uvedu jako příklad citát z reportáže *Neměním za Riviéru!*, která se objevila poprvé v časopise *Československý voják*, ale teď je také vydána v nové Pavlově knížce *Jak šel táta Afrikou*:

V Lipně se stává a z Lipna do Vyššího Brodu musíš nákladákem. Na drkotajícím autě nám vyprávějí o vzniku Čertovy stěny. Čert měl odnést chasníka, ale dřív měl splnit jeho tři úkoly. Už první nesplnil. Chasník mu poručil, aby zastavil Vltavu dřív, než kohout zakokrhá. Satan se dřel s obrovskými balvany, ale Vltavu nezatarasil. Chasník mu mohl dát ještě těžší úkol. Mohl mu nařídit, aby zaneřadil řeku tak jak loučovicke papírny a čert by to určitě nedokázal. Říká se ostatně, že je výhodnější platit pokuty za znečištění řeky, než postavit řádné filtrační zařízení. Je zatím konec krásné vody, na všem leží páchnoucí šlem. Řeka je mrtvá, život v ní umřel, ryby v ní nejezdí, lidé se nekoupají, ženské neperou prádlo.¹⁰

Tady však najdeme i jiný pro Pavla typický rys, a to jsou pohádkové elementy. Pavel tvoří vůbec dynamickou vyprávěcí techniku, která fascinuje mnoho lidí. Tím, že vypráví jakoby z různých perspektiv, je jeho vyprávění ještě živější a přijímá nový rozměr. K tomu ovšem přispívá přírodní lyrika i ten fakt, že Pavel svými články bojoval za lepší prostředí, o čemž svědčí také uvedené citáty. Zkusím tedy zvýšit zájem o Otu Pavla ve Švédsku, a myslím, že předpoklady jsou velmi dobré. Pan Werich sice tvrdil, že Ota Pavel psal tak dobře česky, že se to nedá přeložit,¹¹ ale knížka *Smrt krásných srnců* je i ve švédském překladu velmi oblíbená, a kdyby se mi podařilo přeložit i jiné Pavlovy práce, jsem si jistá, že by měly úspěch. A uklízečka v domě, kde jsem bydlela dříve, by se také moc těšila. Začala kvůli mně číst Otu Pavla, a když dočetla *Smrt krásných srnců*, tvrdila, že bude číst ostatní Pavlovy knížky německy – tolik se jí knížka líbila. Ale je to přece jen Švédka...

⁹ *Československý voják* 1957, č. 11.

¹⁰ *Československý voják* 1957, č. 16; O. Pavel: *Jak šel táta Afrikou*, Praha 1994.

¹¹ J. Janoušek: *Rozhovory s Janem Werichem*, 2. vyd. Praha, 1986.